

Spisovatel Ernst Sommer

Ernst Sommer byl významný židovský spisovatel, novinář a právník z Československa, který žil část svého života v prvorepublikových Karlových Varech (1920 – 1938). Sommerova životní pouť začala 29. 10. 1888 v Jihlavě v měšťanské židovské rodině, ve které se hovořilo německy. Otec Jakob byl obchodníkem v Jihlavě, matka se jmenovala Sofie. Roku 1894 nastoupil do chlapecké pětitřídky a od školního roku 1899/1900 na c. a k. gymnázium, kde maturoval roku 1907. Po maturitě studoval od téhož roku práva ve Vídni, kde se roku 1912 stal doktorem práv. Až do roku 1915 střídal profesní zastávky jako koncipient v Jihlavě, Vídni, Ústí, Mostu a Duchcově. Již za studentských let ve Vídni se projevil jako nadaný literát, když impresionistickými a novoromantickými básněmi přispíval do rakouských a německých periodik, třeba do časopisů *Der Almanach* a *Der Merker*, které se věnovaly hudbě a divadlu, nebo do *Die Schönheit*, jenž vycházel v Berlíně. Pro jeho intelektuální vývoj hrál důležitou roli duch kulturního života předválečné Vídně. Jeho debutním románem se stal *Gideons Auszug* (1912/1913), který se podobá dílům Arthura Schnitzlera¹ a Augusty Hauschnerové². Dílo obsahuje autobiografické prvky a také zájem o židovskou otázku a s tím související rozpor mezi sionismem a židovskou asimilací. Sommerovo hledání místa jako Žida se odvolává a vztahuje k esejům Martina Bubera (*Muž, který nerozumí otázkám, Vítězství duše, Náboženství a stát*). Židovské látce a figurám se věnoval po celý život. V době světové války byl povolán do armády, k vojenskému soudu ve Felixdorfu a ve Vídni. Po válce žil chvíli ve Vídni, poté opět načas působil v Duchcově. Po svatbě v rodné Jihlavě s Leontinou Illowoy se pak od roku 1920 usadil jako advokát v Karlových Varech. Žil v domě *Münster* v tehdejší Parkstrasse 61/47 (dnes Sadová ulice), kde se vedle právníkové praxe věnoval ve své pracovně s velkou knihovnou své literární kariéře. Ve Varech se také odklonil od sionismu právě k sociální demokracii. „Až jako advokátovi ochabily mé sionistické (po)city tím, že jsem mezi sionisty narazil na několik divných patronů a rychle rozhodnut jsem se obrátil k socialismu“. Krátce po svém příchodu vstoupil do německé sociálnědemokratické strany práce v Československu (DSAP), jejíž druhý sjezd se konal v říjnu 1920 v hotelu *Schützenhaus* (Střelnice, dnes Národní dům). Stal se členem městské rady a jako právník zastupoval stranu v právních záležitostech. Karlovy Vary byly baštou německé sociální demokracie, od poloviny 30. let byly také centrem střetů mezi nimi a henleinovci. Henleinovci denunciovali sociální demokracii, že jsou stranou židy vedených marxistů. Už v době, kdy Sommer otvíral svou karlovarskou kancelář, byl antisemitismus běžným koloritem místních Němců.

V jeho druhé próze *Der Aufruhr* (Vzpouza), napsané již roku 1913 a vydané 1920 ve Vídni, v Praze a v Lipsku, se objevila poprvé právní tematika. Ovlivněn Karlem Krausem, kterému věnoval roku 1921 čtyři články, našel Sommer své životní téma: právo a bezpráví.

Expresionistická groteska *Der Fall des Bezirksrichters Fröhlich* (1922, Pád okresního soudce Fröhliche), kterou vydalo liberecké nakladatelství Sudetendeutscher Verlag, obnažuje dvojí morálku, zvláště a, podobně jako novela *Der Simulant* (1920), staví na pranýř militarismus c. a k. monarchie. Významné jsou od roku 1919 jeho eseje, jež se zabývají demagogií a psychologií masy (*Zur Psychologie der Massen* 1919). To platí také pro jeho raná kritická

¹ A. Schnitzler (1862 - 1931), rakouský prozaik, dramatik a lékař.

² A. Hauschner (1850 - 1924), německá spisovatelka židovského původu, představitelka i předchůdkyně německy píšících autorů z Prahy.

pozorování nacionálního socialismu v Čechách (např. *Hakenkreuz* 1922). Roku 1924 vydával s Bruno Adlerem³ a Ernstem Bergauerem časopis *Die Provinz* se značným počtem přispěvatelů. Časopis měl za cíl poskytnout kulturní a jazykový vztah mezi německými a českými mluvčími a pěstovat porozumění, které mělo vytěsnit nedůvěru panující mezi oběma národy, ovšem dočkal se pouhých pěti vydání. Poté se Sommer na dekádu literárně odmíchl, aby se plně věnoval své profesní praxi. Přerušil svou kariéru romanopisce právě v době, když jeho literární reputace překračovala hranice regionu, ve kterém se usadil. Publikoval pouze divadelní recenze na stránkách socialistického deníku *Der Volkswille*. Byl podporován sociálními demokraty, jejichž právní zájmy zastupoval, což byla okolnost, jež sblížovala práci místní vlády s jeho praxí, znal se s vrcholnými představiteli DSAP. Jestliže mu tento vztah pomohl koncem 20. let stát se prosperujícím právníkem, o dekádu později se stal přímým důvodem jeho útěku a britského exilu.

Od roku 1933, kdy začal znovu aktivně psát, využíval ve svých pracích historická témata, aby odhalil totalitní mechanismy a pomocí historických paralel komentoval současné události. Zařadil se tím mezi německé antifašisty z českých zemí. Román *Die Templar* (1935, Templáři), jeho první velký historický román, vypráví příběh zasazený do 14. století a popisuje krvavé zúčtování s představiteli templářského řádu ve Francii Filipa Sličného. Ve 30. letech byl román vnímán jako alegorie obdobné nelítostné perzekuce s Hitlerovými odpůrci v Německu. Sommer potvrdil, že jej inspiroval proces s Dimitrovem po požáru Reichstagu. V Berlíně jeho vydavatelé čelili zájmu říšského hlavního bezpečnostního úřadu. Templáři však nakonec nebyli recenzováni, což byla předzvěst věcí nastávajících. Románem *Botschaft aus Granada* (1937, Poselství z Granady) poukázal mnohem víc na historickou paralelu mezi vyháněním Židů ze Španělska inkvizicí v 15. století a perzekucí odpůrců nacismu v Německu. Apeloval v ní na jednotu Židů a rozvedl zde téma židovského odporu. Tato kniha neunikla pozornosti nacistických úřadů, byla zakázána a ocitla se na seznamu škodlivé a nechtěné literatury. Tím se Sommerovi velmi snížily příjmy za tuto knihu. Jedna kapitola se objevila v *Pariser Tageszeitung*, to mu však stěží mohlo kompenzovat ušlé zisky. Mezi lety 1937 - 1938 vyšel román *Ein Mönch von Touraine* (Mnich Tourainský) o Rabelaisovi, jenž se zabýval ohrožením duchovní svobody.

Po mohutném volebním úspěchu SdP v květnu 1938 začali henleinovci již nepokrytě vyhrožovat. Henlein koncem června 1938 vysvětloval v říšskoněmeckém rozhlasu, že političtí oponenti nemohou očekávat soucit a prohlásil: „Všechny je zavřeme na tak dlouho, až zčernají“. Československá policie zajistila na některých místech černé listiny Čechů a Židů, kteří měli být po německém postupu napadeni. Seznamy obsahovaly jména asi tisícovky Židů ve vedoucích pozicích správy, průmyslu a obchodu, ale i lékařů, právníků a všech rabínů. Židovští advokáti, kteří často zastupovali odpůrce SdP, byli vystaveni intenzivnímu zastrahování a výhrůžkám již dříve. Koncem 30. let se ocitnul na mušce Sudetoněmecké partaje také Sommer, protože přijímal stále víc politických případů. Nebyl politicky činný v pravém slova smyslu, ale zastupoval i navzdory stálým výhrůžkám henleinovců sociálnědemokratické členy a jiné občany, kteří se dostali do konfliktu s Henleinem. Jeho žena tvrdila, že byl vystaven neustálým výhrůžkám henleinovců jako Žid, ale také kvůli své

³ Bruno Adler (1888 - 1968), německý historik umění a spisovatel narozený v Karlových Varech. Za 2. světové války se proslavil tvorbou seriálu pořadů „Frau Wernicke“ pro německé vysílání BBC.

příslušnosti k sociální demokracii a zastupováním sociálních demokratů a jiných odpůrců SdP. Vážné následky vyvolal „případ Wollner“. Kreisleiter SdP Georg Wollner⁴, byl počátkem července 1938 těžce zraněn v politické bitce mezi sociálnědemokratickými ordnery a henleinovským oddílem v karlovarském hotelu Střelnice. O pachateli se vědělo, že nosil odznak řidiče z povolání. Nakonec byl zatčen řidič nákladáku konzumního spolku, sociální demokrat Hein. Sommer převzal jeho obhajobu a dosáhl jeho propuštění. Poté anonym Sommerovi telefonicky vyhrožoval fyzickou likvidací. Zásadní změnu po Mnichovu popsal Sommer takto: „Den po Mnichově mě ovládl strach. Na cestě z domova do kanceláře jsem viděl ulice plné opilých lidí. Ti, kteří mě poznali, se již nedívali skrze mě, ale vysílali vražedné pohledy. Občas po mně někdo hodil kámen. Uvědomil jsem si, že musím neodkladně pryč, pokud ještě existuje vlak, který mě odveze z odstoupeného území“. Bylo jeho osobním neštěstím, že ho osud zavál do Sudet, kde vykonával svou hlavní profesi. Jako Žid a sociální demokrat byl pro nacisty dvojnásobným nepřítelem, ale protože předvídal, utekl z Karlových Varů těsně před Damoklovým mečem nacismu, norimberských zákonů a teroru. Naštěstí se mu podařilo z Karlových Varů odjet posledním vlakem před tím, než byly tratě do Prahy přerušeny. V Praze získal 28. října oficiální statut uprchlíka. Bydlel v Platněřské ulici na Starém městě. Sommerovi i dalším uprchlíkům ze Sudet hrozilo vydání do Německa, pokud by nesehnali víza k vycestování do exilu. Vzhledem k „případu Wollner“ a pro svůj židovský původ patřil Sommer k nejohroženějším, proto se i na něj vztahovalo opatření britského ministerstva zahraničí a získal jedno z prvních britských víz. Dne 5. listopadu 1938 odletěl do Londýna jedním z prvních transportů. Přednostního se mu dostalo i díky Wenzelu Jakschovi⁵, od března 1938 předsedovi DSAP. Jeho štěstím byla příslušnost k sociální demokracii, Židé nebyli považováni britskými oficiálními místy za tolik ohrožené. Po okupaci Čech a Moravy se podařilo v pozdním jaru 1939 vycestovat také jeho ženě a dceři.

Ve Velké Británii se necítil šťastný. Musel přijímat podřadná zaměstnání, v Londýně se živil jako číšník ve vinárně nebo získával krátkodobé literární zakázky. Zároveň jej deprimovala skutečnost, že veškerý majetek musel zanechat v Karlových Varech, zejména rozsáhlou knihovnu. Také sociální sestup daný exilem pociťovala rodina tíživě. Později začal hrát aktivní roli v československých, německých a rakouských krajanských a exilových tiskovinách – psal pod pseudonymy Erich Simm nebo Max Morse pro německý exilový časopis *Einheit* (Exil-Zeitschrift sudetendeutscher Antifaschisten in Großbritannien 1942–1945), recenze na produkci Freier Deutscher Kulturbundu „*Kleine Bühne*“ nebo na divadelní vystoupení rakouského centra Laterndl, dále pro periodikum *Čechoslovák v Anglii* etc. V prosinci 1942 napsal povídku *Gaskammer (Plynová komora)* na zadání exilového časopisu *Einheit*, pravděpodobně jako vůbec první, kterou přiblížil holocaust literatuře. Sommerův mezinárodně úspěšný román *Revolte der Heiligen* (1944, česky r. 1947 *Vzpouza svatých*) se

⁴ G. Wollner (1903 - 1948), sudetoněmecký politik a poslanec Národního shromáždění za SdP 1935 - 1938, nechvalně proslulý násilník a rváč, pozdější okresní vedoucí NSDAP v Karlových Varech, od roku 1939 župní inspektor pro sudetské oblasti v Liberci a roku 1940 plzeňský okresní vedoucí NSDAP. Od roku 1938 zasedal za NSDAP v Říšském sněmu v Berlíně. Na konci války odešel do Německa, kde se skryl a nebyl tak souzen a ani potrestán.

⁵ W. Jaksch (1896 – 1966) československý politik, sudetoněmecký sociální demokrat, poslanec Národního shromáždění v letech 1929 – 1938, poslanec německého Bundestagu 1953 - 1966. Za války zastupoval zájmy sudetoněmeckých antifašistů vůči čs. exilové vládě v Londýně.

odehrává v podmínkách okupovaných území ve fiktivním pracovním táboře, V rozpadajícím se židovském společenství vzhledem k taktice „Vernichtung durch Arbeit“ a deportacím dojde ke vzpouře. Sommer tak ještě před povstáními ve Varšavě, Treblince, Sobiboru a Wilnu jako první popsal realistické židovské povstání. Povídka *Hiob* napsaná pro časopis *Einheit* v lednu 1945 je ukázkou toho, jak Sommer uměl pracovat s událostmi a informacemi z první ruky. Název odkazuje na starozákonní postavu Hioba, velmi oblíbenou v kruzích německé exilové literatury v letech 1933 – 1945. Popisuje zde konfrontaci britského válečného reportéra se svědectvím o pronásledování Židů v ruském městě Kovelu.

Ačkoliv Sommer patřil názorově do skupiny levicových německých autorů, jako byli Egon Erwin Kisch⁶, Louis Fürnberg⁷, Johannes Urzidil⁸ nebo Franz Carl Weisskopf⁹, s nimiž udržoval čilou korespondenci, přesto se po válce nemohl vrátit. Konec války znamenal zmar jeho plánu na návrat. S odchodem československé exilové vlády uvažoval také o návratu do Karlových Varů, i když třeba jen provizorním. Blížící se návrat v něm vyvolával neklid, ovšem věci se zkomplikovaly. Jeho československé občanství se stávalo problémem, obzvláště v souvislosti s protiněmeckými náladami v poválečném Československu. Jako německy mluvící Žid byl sice považován za československého státního občana bez národnosti, ale po válce se s ním jednalo jako s německým Čechoslovákem. Ještě na podzim roku 1944 vydala exilová vláda v otázce cestovních pasů rozhodnutí, podle něhož obdrželi sudetoněmečtí uprchlíci pouze takové pasy, které jim neumožňovaly návrat do Československa. Exilová vláda mohla proto při výměně cestovních dokumentů vyřadit ty, kteří neuposlechli výzvy k vojenské službě. Tak byl praktikován tzv. „studený odsun“. Po návratu exilové vlády do Československa musel Sommer žádat o státní občanství. Byl nucen doložit, proč nesloužil u československého zahraničního vojska, ke které politické organizaci příslušel nebo zda se někdo z jeho rodiny stal obětí fašistického teroru¹⁰. Byl také vyzván, aby jmenoval někoho, kdo může jeho údaje doložit. Problém znovuzískání československého státního občanství byl pro Sommera v prvních poválečných letech otravný, později však existenciálně tíživý. V této souvislosti psal Johannesi Urzidilovi: „*Vy máte alespoň stát, do kterého patříte. Kam patříš já – ne jednou k neviditelné republice moudrých.*“ Vyřčené souvisí s jeho silným zaobíráním se volnomyšlenkářstvím a jeho vizí nadnárodní vědecké republiky. Britským občanem se stal roku 1951.

Poválečné knihy *Die Sendung Thomas Müntzers* (1948, *Müntzer*) a *Hutten* (1955) se interpretují jako koncept proti totalitním režimům. Kolektivní odsouzení českých Němců a odsun ho šokovalo a naplnilo hořkostí. V letech 1946 a 1947, kdy přemýšlel o tom, že by střídavě pobýval v Československu a v Anglii, se objevil v Praze, ale jeho pokus o návrat byl odsouzen k nezdaru. Alespoň jako spisovatel byl úspěšný – jeho knihy byly přijaty pražskými vydavateli. Vydavatelství Aventinum vydalo v českém překladu Dušana Zmítka jeho biografii

⁶ E. E. Kisch (1885 - 1945), pražský německy píšící reportér a spisovatel židovského původu.

⁷ L. Fürnberg (1907 - 1957), německy píšící spisovatel, básník, literární teoretik, překladatel a československý diplomat. V K. Varech se vyučil keramikem.

⁸ J. Urzidil (1896 - 1970), pražský, německy píšící spisovatel, básník, esejista a historik umění.

⁹ F. C. Weisskopf (1900 - 1955), židovský, především německy píšící spisovatel, prozaik, publicista, novinář, překladatel německé prózy a československý diplomat.

¹⁰ Sommerova matka Sofie spáchala roku 1942 v Terezíně sebevraždu, mladší sestra Antonia pobývala v Terezíně od roku 1942, zavražděna v Osvětimi o dva roky později.

F. Villona (1949), ve které popisuje osud exulanta. *Vzpouř svatých* vyšla v nakladatelství Práce v překladu Aloise Humplíka. Knihu *Poslání Tomáše Münzera, Táborství a selská válka* vydalo Nakladatelství svobody. Roku 1951 pak tentýž titul vyšel v Československém spisovateli v překladu Vladimíra Neffa. Sommerovy knihy byly jedny z prvních německých knih, které se po válce objevily na československém trhu. Posledním velkým románem se stala kniha *Erpresser aus Verirrung* (1949, *Vyděrač z poblouznění*, překlad František Marek), ceněná pro množství autobiografických motivů. Inspirován vlastními válečnými i poválečnými zkušenostmi uprchlíka a emigranta se v románě zamýšlí nad mravním problémem emigranta, člověka vykořeněného z rodné půdy a neschopného se trvale přizpůsobit novým životním a společenským poměrům. Hlavní hrdina emigrant Viktor zde např. trpí nezvladatelnou nostalgií po vlasti, od které se cítí nezvratně odříznut. Se starými soukmenovci, Němci, se rozešel a k novým spolubratřím, Čechům, po přestálých hrůzách nedokázal přilnout.

I když patřil mezi pokrokové německé autory, na rozdíl od komunistických spisovatelů nedošel Sommer k popření své autorské identity v rámci přimknutí se ke kolektivu, jak to žádali teoretici marxistické literatury. Trval na svém individualismu, takže se v poválečných letech ocitnul, jak tomu bylo často u mnoha evropských intelektuálů, s „rozumem v koncích“. V exilu ve Velké Británii se necítil šťastný, navíc před smrtí trpěl Alzheimerovou chorobou. Zemřel 20. 10. 1955 v Londýně.

Sommerova nejlepší díla se počítají ke špičce expresionistické prózy, řadí se mezi uznávané spisovatele historických románů a exilové literatury. Vedle Ernsta Weisse¹¹, Ludwiga Windera¹² a Hermanna Ungara¹³ patří k výjimečné německo-židovské generaci z Moravy hlásící se k Československu. Překlady jeho prvorepublikových děl do češtiny, pokud není uvedeno jinak, zpracoval český překladatel Pavel Eisner.

Použitá literatura:

Bauer, Stefan: *Ein böhmischer Jude im Exil. Der Schriftsteller Ernst Sommer (1888 - 1955)*. München 1995.

Grenville, Anthony (ed.): *Refugees from the Third Reich in Britain*. The Yearbook of the Research Center for German and Austrian Exile Studies. Amsterdam - New York 2002.

[online:

https://books.google.cz/books?id=bK8Z3FyZRcC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false].

Kosatík, Pavel: *Menší knížka o německých spisovatelích z Čech a Moravy*. Praha 2002.

Osterloh, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938 – 1945*. Praha 2010.

¹¹ E. Weiss (1882 – 1940), židovský, německy píšící lékař, spisovatel a dramatik narozený v Brně.

¹² L. Winder (1889 - 1946), židovský, německy píšící spisovatel, novinář a literární kritik, člen tzv. Pražského kruhu.

¹³ H. Ungar (1893 - 1929), německy píšící prozaik a dramatik, „moravský Kafka“, v sezóně 1919 - 1920 pracoval jako dramaturg v chebském divadle.

Serke, Jürgen: *Böhmische Dörfer. Wanderungen durch eine verlassene literarische Landschaft*. Wien 1987.

Stolberg-Wernigerode, Otto zu: *Neue deutsche Biographie*, Bd.: 24, Schwarz - Stader, Berlin, 2010.

[online:

<http://daten.digitalesammlungen.de/~db/0008/bsb00085893/images/index.html?id=00085893&groesser=&fip=yztseneayaxsyztsyztsewqxdsydsdasfsdr&no=3&seite=589>].